

УДК 329.18(450)
DOI: 10.5937/pr77-44131
Прегледни рад

Данијела Лакић*

Филозофски факултет, Источно Сарајево

ФАКТОРИ УСПОНА ИТАЛИЈАНСКЕ РАДИКАЛНЕ ДЕСНИЦЕ СА ОСВРТОМ НА ЊЕНЕ ФАШИСТИЧКЕ ЕЛЕМЕНТЕ

Сажетак

Предмет рада је радикална италијанска десница, која је убједљиво побиједила на прошлогодишњим изборима и формирала најдеснију владу након Другог свјетског рата. Циљ рада је да анализом историјата и околности дјеловања италијанске деснице утврди разлоге јачања њеног фашистичког крила, те да укаже да ли су оправдани страхови Европске уније да се фашизам вратио у земљу која је међу њеним оснивачима. Основно по чему се савремена радикална десница разликује од фашизма је њено прихватање демократије и политичког плурализма. Она је фундаментално другачија од класичних фашистичких партија, одликује се популизмом а не елитизмом, нативизмом умјесто расизмом, није аутократска већ демократска. Све до деведесетих година у италијанском политичком дискурсу термин десница изједначаван је са фашизмом, тако да права десница није ни постојала као регуларан учесник политичког живота. Закључак рада је да Италија никада није потпуно завршила са фашизмом, до краја није спроведен процес дефашизације. Побједа радикалне деснице, у којој доминира најмлађа странка, Fratelli d'Italia, која је потомак Мусолинијеве партије, је резултат самог чланства у Европској унији и таласа криза са којима се она суочава, специфичности италијанског

---

* danijela.lakic@ffuis.edu.ba

политичког система, особености италијанског фашизма, општег слабљења либералног поретка уз трансформацију левнице и деснице. Десница није освојила двотрећинску већину у парламенту што је услов да би десничарска влада могла да мијења устав без референдума, тако да је законска реализација радикалних политика под контролом. Минималан ризик од погоршања односа са Европском унијом постоји јер без обзира на тренутни умјеренији приступ, Ђорџа Мелони се залагала за напуштање еврозоне и концептуално другачије уређење бриселског система.

Кључне ријечи: Италија, радикална десница, фашизам, Европска унија

УВОД

Талас криза који је почео са свјетском економском кризом (2008) на коју се наставила мигрантска криза, Брегзит, пандемија *Covid-19* и садашња украјинска криза, утицао је да јачање деснице постане константа на европској политичкој сцени, а због њене природе и карактеристика она се одмах означава као реметилачки и рушилачки фактор бриселског система и вриједности либералног поретка.

Побједа радикалне деснице на посљедњим изборима у Италији, земљи оснивачу Европске уније, посебно је алармантна. Ова политичка струја је формирала најдеснију владу у Италији од Другог свјетског рата. Њена специфичност су и фашистички постулати којих се не одриче у потпуности, као и гласачко тијело које чине и традиционални бирачи левнице. Свој потпуни политички тријумф десничарска коалиција дугује својој најмлађој партији, Браћи Италије, која је потомак фашистичке лозе странака, и њеном лидеру Ђорџи Мелони, првој премијерки у италијанској историји.

ПОЈАМ РАДИКАЛНЕ ДЕСНИЦЕ

Десница је широка идеолошка позиција која прихвата вјерску и друштвену хијерархију, суштински је усмјерена на традиционализам, континуитет и статус quo. Она даје важност нацији, држави, цркви,

идеалу реда и хијерархији (Ignazi 2006, 12). Десно оријентисане странке се оцјењују као најбрже растућа страначка породица у Европи у посљедње двије деценије (Veselinović 2016, 72). Од краја осамдесетих година 20. вијека у Западној Европи дјелује нова група десних тзв. радикалних партија које изазивају пажњу како због свог убрзаног изборног раста, тако и због радикалних приједлога у односу на успостављене демократске обрасце. Ове странке често се у савременом политичком животу означавају као неофашистичке и повезују са фашизмом, најдеструктивнијом десничарском идеологијом, чији је политички замах почео након Првог свјетског рата када су 1919. године основане фашистичке партије у Италији и Њемачкој. То је било доба тзв. „радикалне деснице која је свој врхунац доживјела између два свјетска рата, да би нестала са поразом нацизма” (Luks 2006). Међутим, тематика којом се баве савремене радикалне десне странке и њихове стратегије дјеловања различите су у односу на класичне фашистичке покрете. Прво, баве се проблематиком постиндустријског доба, укључујући питања глобализације, имиграције и Европску унију, а као друго, за моћ и власт се боре само демократским путем тј. учешћем на изборима (Burni 2018, 125). Ову групу странака Кас Муде (*Cas Mudde*) назива „популистичка радикална десница” и као њихова основна идеолошка обилежја издваја: нативизам, ауторитарност и популизам. Нативизам је ознака за антимигрантске покрете и идеје, усмјерене против странаца. „То је идеологија која сматра да државе требају бити насељене искључиво припадницима нативне (домаће) нације и да не-нативни (недомицилни) елементи представљају пријетњу хомогеној националној држави. Основа за дефинисање не-нативног може бити разнолика: етничка, расна или религиозна, али мора имати културалну компоненту” (Mudde 2007, 19). Ауторитарност је вјеровање у чврсто уређено друштво, поштовање закона и реда, традиционални казнени морализам. Ауторитарност нема антидемократске тенденције, али их и не искључује. Популизам (lat. *populus* – народ) Муде објашњава као „идеологију која сматра да се друштво дијели на двије антагонистичке групе, обичан народ и корумпирану елиту, и која тврди да би политика требала бити израз опште воље народа” (23). Према Дарендорфу, узрок везе између деснице и популизма у Западној Европи је у томе што су питања која су у тим друштвима погодна за поларизацију класичне теме десничарске идеологије – примат државе, имигранти и њихова интеграција (Dahrendorf 2003, 157, цитирано у: Лутовац 2017, 9).

У ствари, након Другог свјетског рата развој радикалне деснице текао је ван параметара фашизма, радило се о ширењу тзв. „етнократског либерализма”. Тај нови тип радикалне деснице који се увукао у европско друштво опстаје и еволуира до данас, потенцијално је веома снажан и опасан, не због своје способности да уништи либерализам споља, него да га „испрља” изнутра. То је тип страначке политике која технички гледано није облик фашизма, зато што јој у самом идеолошком језгру недостаје палингенетичка визија „новог поретка” који би требао замијенити либералистички модел друштва. Умјесто тога, он прихвата либерални састав, али сматра да само једна етничка група може бити пуноправни члан и носилац друштва. Та онечишћена, рестриктивна форма либерализма, иако жели задржати либералне постулате и остати дио либералне демократске заједнице, због самог свог порицања универзалности људских права има предиспозиције да се против других етничких група понаша исто онако насилно као и фашистички режим (видјети Griffin 2006, 169–170; 183).

ФАШИЗАМ КАО ИДЕЈНА ОСНОВА ИТАЛИЈАНСКЕ РАДИКАЛНЕ ДЕСНИЦЕ

У разматрањима о фашистичким елементима италијанске радикалне деснице морамо се осврнути на обиљежја класичног фашизма као политичког покрета и идеологије. Уопштено се као минимум елемената које неки систем мора имати да бисмо га означили као фашистички издвајају: органицистичка концепција друштва; ауторитарни политички систем; наглашени национализам, схватање нације као колективитета који је изнад индивидуе и у чије име се успоставља тоталитарна контрола и унифицира друштвени, политички и културни живот; елита и вођа као средство изражавања и организовања народа или нације; на ширем плану и државна контрола привреде и постојање државне-владајуће партије (видјети Stanovčić, 28–44). Према Хејвуду, структурно језгро фашизма као идеологије чине: антирационализам, борба (социјалдарвинизам), вођство и елитизам, социјализам и ултранационализам (Хејвуд 2005, 228).

Обично се као двије основне врсте фашизма разликују њемачка и италијанска традиција, иако је он у себе инкорпорирао различите групе и тенденције. На општем нивоу, постоје идеолошке разлике

између немачког националсоцијализма и других европских фашизама, посебно италијанског. Главна разлика је централна улога расе и изразито јака улога „народа” у њемачком фашизму. Фашизам у Италији је у основи био заснован на традиционалном западном рационализму, а њемачки националсоцијализам је био самосвјесно посвећен ирационалистичкој позицији у којој се умјетност, наука, друштво и историја оцјењују само са једног аспекта – из перспективе расе (Vincent 1995, 151).

Италијански фашизам наглашава идеал свемоћне или тоталитарне државе, док њемачки, који се уобичајено назива нацизам, наглашава значај расе и расијализма (и Мусолини је прихватио антисемитске законе 1938. године). Основни постулат италијанског фашизма је: „Све за државу, ништа против државе, ништа изван државе.” Од грађанина се захтијева потпуна послушност и подређеност идеји државе.¹ Обиљежје италијанског фашизма била је и модерност, док је њемачки фашизам заступао антимодернизам у свим сферама. У Италији је постојао одређени подстицај ка рационалној модернизацији при чему би држава имала доминантну креативну улогу (Vincent 1995, 151).

Тадашњи италијански министар правосуђа и Мусолинијев савјетник, Алфредо Роко, је 1925. године објавио *Политичку доктрину фашизма*, према којој је фашизам прво акција, затим осјећање и на крају мисао, ослања се на велике италијанске мислиоце, првенствено Макијавелија и Мацинија, на римску империјалну традицију и мисаону баштину (Stanovčić 1975, 29–30). За Мусолинија, фашистички Италијан кога би требало створити морао је бити у рангу са ренесансним Италијаном (Vincent 1995, 151). Тако је фашизам као идеологија често и дубоко био ирационалан по својој неспособности разликовања мита и стварности, те у свом напуштању умјерености и самокритичности (Freedon 2006, 277).

Фашистичка визија државе је имала и веома сложен однос са идејама синдикализма и корпоративизма, које су биле више карактеристичне за италијански фашизам у коме је корпоративна идеја била блиско повезана са синдикалистичком традицијом. Такође је и католичка традиција у Италији одувјек имала јаке органицистичке и корпоративистичке склоности. За италијанске фашисте, синдикализам је представљао природни и важан феномен

¹ Нацисти државу виде само као средство за постизање циља, стваралачка снага лежи у нацији, а не у држави.

друштвеног развоја и имао је важну улогу у отпору либерализму, капитализму и индивидуализму (Vincent 1995, 165–166).

Основни мотив у идеологији европског фашизма био је заједнички идентитет, једноставно речено не постоји човјек, постоје само Нијемци, Италијани итд. Идентитет се може имати само у националној заједници која претходи појединцу и изнад њега је. За италијански фашизам, национални идентитет је био традиционалнија ксенофобична доктрина, која се не разликује много од екстремне варијанте конзервативизма, а у нацизму идентитет је изражавао дух *Volka* и био је поткријељен биолошком доктрином о расној чистоћи (Vincent 2006, 208–209).

„Фашизам” које се приписује савременој радикалној десници је одвојен од принципа као што су вођство, тоталитаризам и отворени расијализам (Хејвуд 2005, 250). Ове странке су, са аспекта њихових политичких постулата и дјеловања, фундаментално различите од класичних фашистичких партија, прво јер нису елитистичке већ популистичке, одликује их нативизам умјесто расизма, и начелно су демократске, а не аутократске (Mudde 2014, 16).

ИТАЛИЈАНСКА ДЕСНИЦА

Основни разлог данашњег успјеха радикалне деснице у Италији, којој се приписују и фашистички атрибути, дјелимично је и у томе што након Другог свјетског рата Италија није на адекватан начин завршила са фашизмом. За разлику од њемачке денацификације, у Италији није спроведен процес дефашизације, већ су дјелимично трансформисане фашистичке идеје укључене у политички живот већ 1946. године оснивањем Италијанског социјалног покрета (*Movimento Sociale Italiane*) иза кога су стајали бивши фашисти.

Одсуство легитимне деснице била је озбиљна аномалија италијанског политичког система у односу на остале европске демократије у периоду од 1945. до 1993. године (Targhi 2013, 693). У италијанском политичком дискурсу термин „десно” се до деведесетих година 20. вијека користио за идентификацију екстремне деснице, неофашиста. Странке се нису декларисале као десница јер би острацизам овог термина узроковао да буду перципиране као фашисти. Након Другог свјетског рата само се *MSI* (Италијански социјални покрет) изјашњавао као десничарска партија. Колапс старог партијског система 1993/1994. године довео је до краја изопштавања

деснице. Прво, нови плуралистички изборни систем увео је концепт већине што је политички систем подијелило на лјевицу и десницу уз колапс центра; друго, трансформација Италијанског социјалног покрета у нову партију, значајно је дистанцирала у очима јавности ову партију од неофашизма, и раздвојила термин деснице од фашистичког предзнака. Тако је након пола вијека десница стекла пуни легитимитет у италијанском политичком систему (Ignazi 2005, 333–334). Са политиколошког аспекта, када се говоримо о фашистичким особинама радикалне деснице, најадекватнији термин био би постфашизам који означава радикалну десницу која прихвата демократију, али одређене елементе фашистичких идеја које су прилагођене савременом добу настоји подвести под своју антилибералну, суверенистичку и националистичку визију демократије. У језгру постфашизма је популизам (Traverso 2019, 29).

Поразом фашизма завршен је Други свјетски рат, 28. априла 1945. године на обали језера Комо италијански партизани убили су Мусолинија. Након оснивања републике 1946. године забрањена је и Мусолинијева Национална фашистичка странка² (*Partito Nazionale Fascista*). Међутим, већ у децембру 1946. године, група некадашњих Мусолинијевих фашиста основала је Италијански социјални покрет који ће бити предводница неофашизма у Европи. Идеологија странке се заснивала на Мусолинијевом култу, израженој носталгији према фашистичкој диктатури и Италијанској Социјалној Републици³ (која је сматрана оличењем изворног фашизма). Италијански социјални покрет је увијек представљао покретача читавог десничарског покрета у Италији (Ignazi, 1989). Странка је на изборима 1948. године освојила око 2% гласова, док је у периоду од 1953–1992. године освајала је 5–9% гласова, али нису били укључени у власт. На конгресу странке 1987. године за новог лидера *MSI* изабран је реформиста, Ђанфранко Фини, дотадашњи шеф младих, чиме је започео процес трансформације и успона ове странке који ће кулминирати након завршетка Хладног рата.

Резултати избора из 1993. године, на којима су освојили 13,5% гласова, били су тачка преокрета за Италијански социјални покрет

² *Partito Nazionale Fascista* (PNF) настала је из 1921. године из фашистичког покрета *Fasi Italiani di combattimento* који је основан 23. марта 1919. године у Милану.

³ Италијанска Социјална Република (1943–1945), позната и под називом Салска Република, обухватала је сјеверну Италију која је била под њемачком влашћу, а вршење власти било је повјерено Мусолинију.

јер су показали да странка више није занемарљив политички субјект, али и да Фини мора спровести демократску реформу која ће привући умјерено бирачко тијело и напустити наслеђе фашизма (Meriggi 2016, 97). Берлусконијевим доласком на власт (1994), почиње ново доба италијанске политике, он је био први европски политичар који је неофашистима омогућио учешће у власти, улазећи у коалицију са *MSI*, и тако је „прекинуо са антифашистичким консензусом који је био *conditio sine qua non* свих италијанских влада послеријатног политичког састава Италије” (Babić 2020, 13). Фини је на посљедњем конгресу странке 25–27. јануара 1994. године у *Fiumini* прогласио њено самораспуштање и трансформацију у нови политички покрет, *Alleanza Nazionale* „који настаје из одлучног импулса *MSI* да инспирише политичку акцију усмјерену на афирмацију људске личности и италијанске деснице, која се не може поистовијетити са фашизмом и није његов потомак” (Meriggi 2016, 98). Тада је истакао да је „слом реалног социјализма прије пет година означио крај доба обиљеженог борбом антифашизма и фашизма, те да је парламентарна демократија сада једино рјешење борбе политичких сила” (Griffin 2006, 167). Јавно је осудио фашистичке злочине Мусолинијевог режима (у својој дотадашњој историји *MSI* се никада није јавно одрицао фашизма). Тако се *MSI* трансформацијом у *Alleanza Nazionale* од позиције једине послеријатне екстремне, десничарске партије помјерила ка идеолошком центру и постепено се позиционирала као умјерена конзервативна партија искористивши промјене италијанског политичког система 1994. године (Ignazi 2005, 333; 347).

Цијена остваривања улоге легитимног играча у политичкој утакмици била службено одрицање од фашизма, а то је „значило исто што и избацити Књигу постанка из Библије” (Griffin 2006, 181). Од избора 1993. године Фини је истицао „да је фашизам неповратна ствар историје. Попут свих Италијана ми нисмо неофашисти него постфашисти” (168). Од тада радикална италијанска десница користи фашистичке постулате само у циљу популизма, то је више нека форма фашистичког маркетинга, она се суштински одвојила од фашизма. Он јесте настао у Италији, али данас не игра битну улогу у италијанском друштву које је, ипак, демократско без ауторитаризма и правих фашистичких тенденција. Према Грифину (*Griffin*), упркос повременој појави панике због могућности масивног помака у десно, изазваног неонацистичким насиљем усмјереним против нпр. азиланата, једноставно не постоје структурални услови који

би омогућили било којој фашистичкој странци да „узлети” као масовна сила у националној политици било гдје на свијету (182).

Alleanza Nazionale је распуштена 2009. године, када је заједно са Берлусконијевом *Forza Italia* укључена у нову партију – *Il Popolo Della Liberta (PDL)*, Народ слободе). Године 2011. падом Берлусконијевог владе завршена је ова политичка прича. Након распада *PDL*, већина бивших чланова Националне алијансе је 2012. године учествовала у оснивању нове странке – Браће Италије, а Берлускони је 2013. године поново покренуо *Forza Italia*.

Након корупцијске афере „Чисте руке” која је потресла италијанску политичку сцену и довела до краха тада владајуће партије, Хришћанске демократије (*Democrazia Cristiana*), на изборима 1993. године четири странке су заузеле политички простор десно од центра: Берлусконијева *Forza Italia*, *Lega Nord* (Сјеверна Лига), *Alleanza Nazionale* и нова Католичка партија, једна од наследица хришћанских демократа.

Forza Italia је „обухватила све Италијане који дијеле модерне, антикомунистичке, протржишне ставове” (Pasquino 2007, 41). Сјеверна лига (Сјеверна лига за независност Паданије; *Lega Nord per l'Indipendenza della Padania, LN*) је регионалистичка странка сјевера Италије позната по својим захтјевима за рјешавање тзв. „Сјеверног питања” и непризнавању државног ауторитета Рима. Лига је имала монопол у „антимигрантском расположењу, од стране бирача перципирана је као најдесничарскија партија због свог споја ксенофобије и ауторитарног дискурса, те антисистемског става” (Ignazi 2005, 348). Странка је реформисана 2013. године када на чело долази Матео Салвини, који се одрекао регионализма и оштре критике Рима, назив странке је промијењен само у *Lega*, што је значило да сада дјелује у име цијеле Италије. Салвини је странку појачано окренуо ка радикалној десници, заузео жесток антимигрантски став (посебно док је био министар унутрашњих послова у Контеовој влади 2018/19. године), али и значајан отпор према Европској унији. Лига је у периоду од мигрантске до ковид кризе постала најјача и најпопуларнија италијанска странка, нпр. у фебруару 2020. године имала је подршку од 30%, док је средином 2023. године имала има подршку од свега 9% (National parliament voting intention 2023). Пад на изборима 2022. године био је цех учешћа у технократској Драгхијевој влади коалиционог јединства која је била изразито окренута ка Европској унији.

БРАЋА ИТАЛИЈЕ

Након распада покрета *Il Popolo Della Liberta*, који је био посљедица пада Берлусконијеве владе (његове оставке због кризе еврозоне) 21. децембра 2012. године чланови некадашњег *MSI* основали су своју нову партију, Браћу Италије, која је симболично названа према првом стиху италијанске химне, а сједиште јој се налази у Риму у *Via della Scrofa* бр. 39, гдје је од 1946. године сједиште странака фашистичке репутације (*MSI*, па *NA*). Лого партије је тробојни пламен у бојама италијанске заставе, који се тумачи као ватра која гори на Мусолинијевом гробу, симбол који су раније користили фашисти. Специфичност Браће Италије је и њен лидер, Ђорџа Мелони, која је изабрана за првог женског премијера у италијанској историји. Била је активан члан прво *MSI*, као омладинка од 1992. године, затим и *Alleanza Nazionale*, испред кога је и била министар омладине у Берлусконијевој влади у периоду од 2008–2011. године. *Fratelli d'Italia* је цијелу деценију свог постојања, од оснивања 2012. године до избора 2022. године, била опозициона странка. На путу до политичког трона ова партија је доживјела идеолошку трансформацију од почетне конзервативне странке до заокрета ка радикалној десници 2017. године, на основу кога је и стекла ширу подршку, а затим слиједи прагматично ублажавање радикалних ставова за изборе 2022. године.

Идеологија *Fratelli d'Italia* је заснована на комбинацији национализма, суверенизма, ауторитаризма и евроскептицизма (Donà 2022, 775). У периоду непосредно након основања профил партије је одговарао конзервативној десници. У изборној платформи из 2013. године нема претјераног национализма, антимиграционих ставова, нити претјераног евроскептицизма. Тада су критиковане италијанска влада („ми смо једина западна демократија која има владу коју нису бирали грађани”) и ЕУ као технократски системи, те се указује на неопходност реформе италијанског и политичког система ЕУ, нпр. предлажу се директни избори за предсједника Италије и предсједника Комисије (*Le sfide per l'Italia* 2013).

Окретање ка радикалној десници најављено је већ на првом конгресу партије под слоганом „У име сувереног народа”, 8. и 9. марта 2014. године, када је Мелони званично изабрана за предсједника странке. Она је тада истакла да су потребни одбрана националног културног идентитета, повратак националног економског

суверенитета, одбрана традиционалне, природне породице засноване на браку и на крају је позвала грађане да подрже оно што је дефинисала као „партија нације” (Donà 2022, 784). Заокрет ка радикалној десници званично је потврђен на другом конгресу под називом Патриоте који је одржан у Трсту, 2. и 3. децембра 2017. године. Усвојена је нова идеолошка платформа *Le tesi di Trieste per il movimento dei patrioti*, која је показала да од 2017. године *Fratelli d'Italia* има све главне особине радикалне деснице: нативизам/етнонационализам, суверенизам, ауторитаризам, евроскептицизам, укључујући и неке елементе популизма“ (787). Највећи заокрет учињен је у односу према Европској унији. Критикује се еврозона уз приједлог о њеном напуштању, указује на неопходност реформисања оснивачких уговора и позива на пут ка конфедералној Европи. На крају се предлаже и одржавање референдума о даљем чланству Италије у Европској унији (*Le tesi di Trieste* 2017). Посебно су критиковане мјере ЕУ у току мигрантске кризе јер су на штрб држава чланица, Унија се оптужује да жели извршити „етничку замјену” у Европи јер су масовне миграције посебно усмјерене у земље са ниском стопом наталитета, као што је Италија. Ислам и исламска имиграција су идентификовани као опасност по Италију (*Le tesi di Trieste* 2017).

Међутим, анализа изборног програма партије из 2022. показује ублажавање радикалног става у односу на онај који је заузет 2017. године. У току пандемије популарност Браће Италије је порасла, што је утицало да се јави стара недоумица са којом се десница увијек суочава када јој се повећавају шансе да се домогне власти, да ли се стриктно држати својих идеолошких принципа, у овом случају радикалне агенде, или бити прагматичан. *Fratelli d'Italia* је изабрала ову другу опцију. Приступ партије за ове изборе био је „близак формули коју је користила италијанска радикална десница деведесетих, а то је комбинација неолибералне економије са нативизмом и ауторитаризмом” (Piccolino and Puleo 2022). У изборном манифесту под називом „Спремни да оживимо Италију”, истиче се да су ово „одлучујући избори да се затвори једна, по Италију, несрећна историјска фаза у којој је у току десет година било седам влада, а левича увијек у власти, чак и мимо воље народа. Био је то период у коме се одустало од одбране националних интереса” (Il programma Pronti a risolvere l'Italia 2022, 2–3).

Уочљиво је да нема потенцирања националне преференције у многим сегментима, нпр. нема давања приоритета италијанским држављанима у социјалним услугама, док се у односу према имигрантима промовише социјална и радна инклузија странаца. Прва тачка изборног програма понавља које су то примарне вриједности за које Браћа Италије настављају да се боре: „Породица је темљни елемент друштва и оно чини једну нацију сувереном и духовно јаком” (*Sostegno alla natalità e alla famiglia*, 5–6). У вези са односом према ЕУ, нема захтјева о напуштању еврозоне и чланства у ЕУ. Предлаже се реформисање пројекта европских интеграција, при чему се Европска унија види као Европа отаџбина (ово је ранија идеја Европе народа). Истиче се да се Италија као колијевка западне цивилизације, оснивач Европске уније и Атлантског савеза, после дугог периода своје маргинализоване улоге под љевичарским владама, мора вратити челним позицијама у Европи, Медитерану и на међународној сцени. Овим се сада јасно потврђује одређеност за наставак учешћа у европском интегрисању (*Il programma Pronti a risollevere l’Italia 2022*, 37).

Изборни манифест Браће Италије из 2022. године симболично по свом називу „Спремни да оживимо Италију” подсјећа на први програм Мусолинијеве фашистичке партије, из марта 1919. године, која је себе представљала као „покрет оздрављења Италије” крајњи циљ је, у оба случаја, добробит Италије.

Мелони је предизборну кампању 2018. године започела говором у Латини, предграђу Рима које је 1932. године подигао Мусолини, појавивши се заједно са Мусолинијевом унуком, када је изјавила како поново жели освојити Латину као историјски симбол италијанске деснице. Али, у свом првом званичном обраћању у парламенту, након што је положила заклетву као премијерка Италије у октобру 2022. године, она је истакла приврженост Европској унији и изрекла, до сада, своју најоштрију осуду фашизма, да су Мусолинијеви расни закони из 1938. године били најгори тренутак у италијанској историји, те да никада није симпатисала антидемократске системе, укључујући фашизам (Roberts 2022).

Развојни пут Браће Италије до садашње позиције водеће десничарске странке нам показује да, иако ова партија има фашистичко поријекло и „постоји одређени степен толеранције партијског руководства према фашистичким ставовима у интересу одржавања подршке неке своје базе” (Piccolino and Puleo, 2022), она

званично не прокламује фашизам, тако да за њен успон и изборне резултате нису заслужне фашистичке идеје већ умјеренији политички приступ, заузет на врхунцу промоције политичког радикализма, и помјерање према политичком центру уз ширење гласачке базе. У једној од видео порука у последњој изборној кампањи, Мелони говори да је италијанска десница, већ деценијама, фашизам предала историји, те да недвосмислено осуђује фашистичко потискивање демократије и антијеврејске законе, а да су Браћа Италије данас сличнија британским торијевцима и америчким републиканцима (The Guardian 2022), што нам је још једна потврда да се не ради о неофашистичкој већ конзервативној партији, која мудро и вјешто користи фашистичку мантру у популистичке сврхе.

УТИЦАЈ ИЗБОРНОГ СИСТЕМА И ЗАМЈЕНА УЛОГА ЉЕВИЦЕ И ДЕСНИЦЕ

Према резултатима ванредних, општинских избора из 2022. године, коалиција деснице у саставу *Fratelli d'Italia*, *Lega* и *Forza Italia* освојила је 43,8% гласова, и то у Сенату 115 мандата, а у Дому посланика 235 мандата. По појединачним резултатима, *Fratelli d'Italia* је најјача странка у коалицији са освојених 26% гласова (у оба дома), док је Берлусконијева *Forza Italia* освојила 8,3%, а *Lega* је освојила 8,9% гласова. На изборној мапи територијалне подјеле гласове уочљиво је да је цијела Италија, осим Кампаније, обојена плавом бојом којој се означава десница (Elezioni politiche 2022). На претходним општинским изборима, 2018. године, *Fratelli d'Italia* имала је 4,35%, *Forza Italia* 14,4%, *Lega* 17,6%, а највише покрет *M5s* 32,2% гласова (Elezioni politiche 2018). Након ових избора владу су формирали *M5s* и *Lega*. *Fratelli d'Italia* је на својим првим општинским италијанским изборима 2013. године освојила 1,96% гласова.

У анализи успјеха фашистичког крила италијанске деснице морамо узети у обзир да је италијански изборни систем сложен и прилично је комплексно задовољити све услове да се освоји сенаторско/посланичко мјесто. Према важећем изборном закону из 2017. године, Италија има комбиновани изборни систем (*Rosatellum*)⁴ у коме се дио мандата додјељује према већинском, а дио према

⁴ Уобичајено је да се изборни системи називају по презимену предлагача изборног закона, 2017. године то је био Еторе Розато (*Ettore Rosato*).

пропорционалном систему (већи дио мандата). Двodomни италијански парламент има 400 мјеста у Дому посланика и 200 мјеста у Сенату. Цензус је 3% за странке које на изборе излазе самостално, а 10% за коалиције. Италијански изборни систем још од раније „практично од оснивања Републике (1946) конституисан је тако да су коалиционе владе нужност” (видјети Sartori 2002, 92), тако су коалиције, а не појединачне странке, главни актери у политичком животу (Sesar 2018, 17). Значај је у укидању разлика између избора за Дом посланика и Сенат, важе готово иста правила и наглашава се важност формирања предизборних коалиција што значи да производи учинке који *de facto* свакој опцији која пређе 40% осигуравају парламентарну већину (Stanić 2022, 29).

Јачање деснице у Европи је директна посљедица ланчаног низа криза (свјетска економска криза, мигрантска криза, Брегзит, корона-криза и садашња Украјинска криза), али и промјена унутар читавог либералног поретка што изазива и трансформацију класичне љевице и деснице. Десни популисти боље се сналазе у временима криза, појачаних поларизација, које носе несигурност и страхове и у којима јачају спољнополитичке тензије. Док је љевица по правилу увијек интернационалистичка, десница се окреће новонађеним непријатељима и „опасним другима”. Времена криза су, по правилу, вријеме за покрете који су ауторитарни, избацују вођу (Politika 2022).

Љевица је у Италији готово пет деценија имала чист политички простор за дјеловање усљед изолације деснице чији процват почиње тек 1993/94. године када су грађани због разочарења у корумпирану владајућу класу били у потрази за новим политичким снагама. Поред Берлусконијеве *Forza Italia*, посебно је популарност имала *Alleanza Nazionale* због својих тежњи да реafirмише политику закона и реда и позива на бригу о држави, дужности да се одговори на пријетње по национални идентитет као што су имиграција и сецесионистичке тежње. Већ тада се успјех деснице, и поред њене хетерогености, објашњава са два фактора: непријатељством великог дијела италијанског друштва према љевици и појавом новог лидера, успјешног предузетника Берлусконија, који је наступио са концептом уједињења (Tarchi 2013, 707).

Анализе показују да су за Мелонијеву гласали највећим дијелом припадници нижег средњег слоја, углавном радници италијанске индустрије, то су по традиционалном политичком обрасцу раније били гласачи љевице (радничка класа). У Италији је дошло до рокаде бирачког тијела, па се стиче утисак да „љевица више не постоји, зато

што су они којима је повјерена брига за радништво данас снажни заговорници слободнотржишног принципа и корпоративног сектора” (Stanić 2022, 32).

Одговор на питање зашто у овим временима европских криза политички боље пролази ауторитарно-популистичка десница у земљама које имају дугу и развијену љевичарску традицију и културу, као што су Италија и Шведска, према Стојиљковићу је у томе што је повратак националне лојалности и затворене, „себичне” политике велфер шовинизма у којој се брига за позицију друштвено рањивих усмјерава на домицилно становништво погонско гориво деснице. Ради се и о реакцији на унификаторску и евроцентричну политику бриселске администрације, а „баук популизма” који кружи Европом за своју основу има позив повратка на старе, провјерене обрасце нације и расе, вјере и породице (Stojiljković 2022). Тако је готово вишедеценијско слабљење љевице један од узрока јаке деснице у чији дискурс прелази и традиционална љевичарска проблематика.

Пандемија *Covid-19* била је доба када су љевица и десница у Италији дефинитивно замијениле улоге, посебно са аспекта људских права и слобода. Због почетног колапса ЕУ институција готово потпуно је изостала помоћ Италији која је већ у марту 2020. године била земља са највећим бројем умрлих (Ministero della Salute 2020). Свој политички крах са почетка пандемије, Унија је ублажила у јулу 2020. године када је усвојен Европски план опоравка у износу од 750 милијарди евра, од чега ће готово трећину средстава добити Италија као најтеже погођена чланица, тачније 191,5 милијарди евра (Европски план опоравка 2020). Италијанске власти су од почетка пандемије увеле веома ригорозне мјере у борби против вируса које су неминовно водиле економском колапсу и угрожавању људских права и слобода. Ово су бити разлози пада Контеове владе (од маја 2018. до фебруара 2021. године), а дјелимично и Драгхијеве владе националног јединства чији су дио биле и неке десничарске странке (од фебруара 2021. до јула 2022. године), али и успона Браће Италије. Најригорозније мјере, попут тзв. *Green Pass*-а и обавезног вакцинисања, уведене су од стране кадра љевице који се налазио на челу министарства здравља. „Створило се друштво неслободних и неједнаких”, а инаугурисали су га они које се залажу за „слободу и једнакост”⁵ (Stanić 2022, 32). Против ауторитарног поступања према

⁵ Период друге Контеове владе, од 2019. године до фебруара 2021. године, коју су чиниле љевичарске странке, демократе и Покрет пет звјездица.

грађанима, отворено се побунила једино *Fratelli d'Italia*, која није била дио Контеове владе нити сљедеће Драгхијеве владе. Иако се ово може тумачити као још један популистички потез Мелони да странка са фашистичком симболиком устаје против ауторитарних мјера, ово је био један од њених добитних корака што је показао тријумф на изборима 2022. године који су показали да су „странке деснице придобиле некадашње бираче љевнице, надограђујући властити националистичко-противмигрантски дискурс порукама усмјереним према нижем средњем слоју, радништву и сељаштву” (23).

ОЧЕКИВАЊА ОД ДЕСНИЧАРСКЕ ВЛАДЕ

У анализама о томе шта се може очекивати од десничарске владе на челу са Мелони као кључне области у којима може доћи до заокрета у односу на политику ранијих влада издвојене су: однос са Европском унијом (укључујући и еврозону), економска и фискална политика. Општи закључак је да је наставак *statusa quo* најлакша и најбоља опција, када се ради о неконвенционалним владама као што ће бити ова. Став око изласка из еврозоне се промијенио у односу на период од прије неколико година, ризик реденоминације је сада веома мали. Минимални ризици постоје јер се не зна да ли ће десничарска влада дугорочно одржати конструктиван приступ са ЕУ, посебно у вези са предстојећом фискалном консолидацијом и Европским планом за опоравак, чији је Италија највећи корисник. Предизборни манифест Браће Италије указује на тежње ка реформама Европског пакта о стабилности и расту (тиче се координације фискалних политика у ЕУ) и постоје индикације да би десничарска влада могла покушати значајно да модификује садржај националног плана опоравка чије је уредно спровођење услов за повлачење средстава из Европског плана опоравка. Идеја Европе Мелони није баш конвенционална, она Европску унију види као конфедерацију држава, које би сарађивале на политичком плану, али би се финансијске одлуке доносиле на националном, а не на наднационалном нивоу (Oxford Economics 2022).

Десничарска коалиција очекивано је побиједила и освојила солидну парламентарну већину, али то није двотрећинска већина која би десничарској влади омогућила да врши измјене устава без референдума, што би потенцијално донијело радикализацију њених политика. Ризик од тензија са ЕУ и западним партнерима у НАТО савезу је минималан у блиској будућности, али постоји.

Очекује се да ће Мелони наставити да потискује свој некадашњи евроскептицизам. Постоји ризик да ће њено релативно скоро окретање ка умјереним позицијама бити кратког вијека, посебно ако њена популарност опадне у било ком тренутку. У јавности се и даље помиње да је 2014. године водила кампању за укидање санкција Русији и подржала референдум о припајању Крима Русији (The Economist Intelligence 2022).

ЗАКЉУЧАК

У Европској унији већ дуже од деценију траје „доба криза” које је савршена подлога за дјеловање и раст десничарских странака унутар држава чланица што представља опасност за урушавање темеља самог европског либералног пројекта. Убједљива побједа радикалне десничарске коалиције у Италији, земљи оснивачу Европске уније, оцјењује се као забрињавајућа јер је предводница коалиције, *Fratelli d'Italia*, партија која је потомак Мусолинијеве фашистичке странке. Међутим, страх од јачања фашистичких тенденција у Италији је неоснован јер је успон Браће Италије примјер како се обриси фашистичких идеја, прије свега идеја јаке италијанске државе, популистички користе у циљу маркетинга, али у стварном политичком дјеловању јачање ове партије резултат је постепеног помјерања од радикалне деснице ка центру и повезивању десничарских и љевичарских централних тема у једну цјелину.

Основна идеолошка обиљежја радикалних десничарских странака су: нативизам, ауторитарност и популизам. Савремена радикална десница за разлику од фашизма, са којим се најчешће повезује, прихвата демократију и политички плурализам. Фактори који су у најширем смислу подстакли успон радикалне италијанске деснице, посебно њеног тзв. фашистичког крила, су: чланство у Европској унији, особеност класичног италијанског фашизма, трансформација класичне љевице и деснице у постлибералном времену и комплексан италијански изборни систем. Ђорђа Мелони, садашња италијанска премијерка, заступа идеју о концептуално другачијем уређењу Европске уније које сходно томе шта је у ком тренутку популистички примат може да садржи и приједлоге о италијанском изласку. Тренутно се званично определијелила за умјеренији став према ЕУ који је и најисплативији с обзиром да су Италији, у економском смислу, дугорочно неопходна средства

европске заједнице за санирање последица пандемијског колапса. Међутим, ризик од погоршања односа са Европском унијом постоји јер све три странке десничарске коалиције имају изразите популистичке тенденције и врло лако могу активирати тензије са европским партнерима посебно око спорних питања: украјинска криза, имиграциона и фискална политика.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Хејвуд, Ендру. 2005. *Политичке идеологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Babić, Mislav. 2020. „Savremena radikalna desnica u Italiji: koliko (post)fašizama?” *Diplomski rad*. Univerzitet u Zagrebu: Fakultet političkih znanosti. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:114:940526>.
- Baković, Biljana. 2022. „Šta se krije iza uspona desnice u Evropi?” *Politika*, 3. oktobar, 2022. <https://www.politika.rs/sr/clanak/519444Sta-se-krije-iza-uspona-desnice-u-Evropi>.
- Burni, Aline. 2018. “Extreme right parties in Europe today: definition and electoral performance.” *Revista Estudos Políticos* 9 (17): 124–141. doi:10.22409/REPV9I17.39854
- Donà, Alessia. 2022. “The rise of the Radical Right in Italy: the case of Fratelli d’Italia.” *Journal of Modern Italian Studies* 27 (5): 775–794.
- Fratelli d’Italia. 2013. “Le sfide per l’Italia.” *Fratelli d’Italia*. <https://www.fratelli-italia.it/le-sfide-per-l-italia-9-gennaio-pomeriggio/>.
- Fratelli d’Italia. 2017. “Le tesi di Trieste per il movimento dei patrioti.” *Fratelli d’Italia*. <https://www.giorgiameloni.it/tesitrieste/>.
- Freeden, Michael, ur. 2006. *Političke ideologije*. Zagreb: Algoritam.
- Griffin, Roger. 2006. „Interregnum ili konačnica? Radikalna desnica u postfašističko doba.” U *Političke ideologije*, ur. Michael Freeden, 167–188. Zagreb: Algoritam.
- Gruppo, Gredi. 2018. “Elezioni politiche 2018.” *La Repubblica*. <https://elezioni.repubblica.it/2018/senatodellarepubblica>.
- Gruppo, Gredi. 2022. “Elezioni politiche 2022.” *La Repubblica*. <https://elezioni.repubblica.it/2022/elezioni-politiche/>.

- Ignazi, Piero. 1989. "La Cultura Politica del Movimento Sociale Italiano." *Rivista Italiana di Scienza Politica* 19 (3): 431–465. doi: 10.1017/S0048840200008650.
- Ignazi, Piero. 2005. "Legitimation and Evolution on the Italian Right Wing: Social and Ideological Repositioning of Alleanza Nazionale and the Lega Nord." *South European Society and Politics* 10 (2): 333–349. doi:10.1080/13608740500135058.
- Ignazi, Piero. 2006. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Luks, Stiven. 2006. „Levica i desnica – velika dihotomija dvadesetog veka.” *Republika XVIII* (372–373). <http://www.republika.co.rs/372-373/15.html>.
- Lutovac, Zoran, ur. 2017. *Populizam*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Ministero della Salute. 2020. "Covid-19 – Situazione in Italia." *Ministero della Salute*. <https://www.salute.gov.it/portale/nuovocoronavirus/dettaglioContenutiNuovoCoronavirus.jsp?lingua=italiano&id=5351&area=nuovoCoronavirus&menu=vuoto>.
- Merrigi, Simone. 2016. "Alleanza Nazionale: tra postfascismo e crisi identitaria." *Études Sur La Région Méditerranéenne* 15: 95–104.
- Mudde, Cas. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas. 2014. „Krajnja desnica na europskim izborima 2014. godine: nešto novoga, mnogo staroga.” *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku* 5 (18): 13–19.
- Pasquino, Gianfranco. 2007. "The Five Faces of Silvio Berlusconi: The Knight of Anti-politics." *Modern Italy* 12 (1): 39–54. doi: <https://doi.org/10.1080/13532940601134817>.
- Piccolino, Gianluca, and Leonardo Puleo. 2022. "Between far-right politics and pragmatism: Assessing Fratelli d'Italia's policy agenda." *London School of Economics and Political Science*, October 6th 2022. <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2022/10/06/between-far-right-politics-and-pragmatism-assessing-fratelli-ditalias-policy-agenda/>.
- Politico. 2023. "Italy – National parliament voting intention." *Politico* <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/italy/>.

- Roberts, Hannah. 2022. "Giorgia Meloni rejects fascism and embraces EU in first speech." *Politico*, 25 October 2022. <https://www.politico.eu/article/italy-prime-minister-giorgia-meloni-fascism-eu-first-speech/>.
- Sartori, Đovani. 2002. *Stranke i stranački sustavi*. Zagreb: Politička kultura.
- Sesar, Paula. 2018. „Reforme izbornog sustava 2013–2017 i promjena stranačkog sustava u Italiji.” *Političke analize* 9 (33–34): 13–19.
- Stanić, Damjan. 2022. „Italija u čvrstom zagrljaju desnice: kontekstualizacija izbornih Rezultata.” *Političke analize* 11 (42): 27–36. Zagreb: Hrvatsko politološko društvo.
- Stanovčić, Vojislav. 1975. „Karakteristike prvih fašističkih programa.” *Politička misao* 4: 26–46.
- Stojiljković, Zoran. 2022. „Bauk populizma nad Evropom: zašto desnica, a ne levica.” *UGS Nezavisnost*. <https://nezavisnost.org/bauk-populizma-nad-evropom-zasto-desnica-a-ne-levica/>.
- Tarchi, Marco. 2013. "What's Left of the Italian Right?" *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 13 (4): 693–709.
- Traverso, Enzo. 2019. *New Faces of Fascism: Populism and Far Right*. London i New York: Verso.
- The Guardian. 2022. "Scepticism over Giorgia Meloni's claim 'fascism is history' in Italian far Right." *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/11/scepticism-over-giorgia-melonis-claims-fascism-is-history-in-italian-far-right>.
- The Economist Intelligence. 2022. "What to expect from Italy's right-wing government?" *The Economist Intelligence*. https://country-eiu-com.translate.google.com/article.aspx?articleid=1972456580&Country=Italy&topic=Politics&subtopic=Forecast&subsubtopic=International+relations&_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=sr&_x_tr_hl=sr&_x_tr_pto=sc.
- Vincent, Andrew. 1995. *Modern political ideologies*. Oxford, UK: Cambridge.
- Vincent, Andrew. 2006. „Moć i praznina: nacionalistička ideologija u dvadesetom stoljeću.” U *Političke ideologije*, ur. Michael Freeden, 189–218. Zagreb: Algoritam.
- Veselinović, Velimir. 2016. „Desne političke stranke: ideologija, pojmovi, vrste.” *Međunarodne studije* 16 (1): 55–83.

Danijela Lakić

Faculty of Philosophy, University of East Sarajevo

THE FACTORS OF THE RISE OF ITALIAN RADICAL RIGHT WITH THE REFLECTION ON ITS FASCIST ELEMENTS

Resume

The topic of the paper is the Italian radical right, which won a landslide victory in last year's elections and formed the most right-wing government since World War Two. The aim of the paper is to determine the reasons for strengthening the Italian right's fascist wing through the analysis of its history and the circumstances of its activity and to show whether the fears of the European Union that fascism returned to one of its founding countries are justified. The main difference between the modern radical right and fascism is its acceptance of democracy and political pluralism. It is fundamentally different from classic fascist parties, it is characterized by populism and not elitism, nativism instead of racism, it is not autocratic but democratic. Up until the nineties, the term right was equated with fascism in Italian political discourse, so a true right did not even exist as a regular actor in political life. The conclusion of the paper is that Italy never truly broke with fascism, the process of defascification was not carried out in its entirety. The victory of the radical right, in which the youngest party, Fratelli d'Italia, which is the offspring of Mussolini's party, dominates is the result of the EU membership itself and the waves of crises it faces, the specificities of the Italian political system, the peculiarities of Italian fascism, a general weakening of liberal order with the transformation of the left and the right. The right did not win a two-thirds majority in the Parliament which is a prerequisite for the government of the right to alter the constitution without a referendum, and so the legal realization of radical policies is under control. There is minimal risk of the deterioration of relations with the European Union because, regardless

of the current more moderate approach, Giorgia Meloni advocated the abandoning of the Eurozone and conceptually different structure of The Brussels regime.

Keywords: Italy, radical right, fascism, the European Union

---

* Овај рад је примљен 23. априла 2023. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2023. године.